

Ігор МАЛИШЕВСЬКИЙ

60 років тому на фронті безвісти пропав першовідкривач місячної траси

У розпал бою, перебираючи задубілими на морозі пальцями тонкий телефонний дріт, він пішов у заметіль. Шукати обрив зв'язку. І — не повернувся. Немов розчинився в космічному просторі.

Похоронку слати не було кому. У взводі зв'язку день-два ділили між собою належні йому наркомівські сто грамів, а потім старшина зняв з котлового утримання. А в облікових документах під життям підвели ризик: «Пропав безвісти».

Сотні тисяч солдатів Другої світової розділили таку саму долю. У сталінські часи (а за інерцією і після них) їх вважали потенційними зрадниками Батьківщини. Могли, мовляв, переметнутися на бік ворога. І лише з перебудовою зняли принизливу підозру і винайшли нове, негласне формулювання — не «пропав», а «загинув безвісти».

Так чому ж на тлі тисяч і тисяч таких самих доль десятиліттями продовжує тривожити таємниця безвісної загибелі в білосніжних полях під Москвою цього, як записав у військовому квитку писар, «рядового ненавченого» — простого телефоніста взводу зв'язку 1-го батальйону 1281-го стрілецького полку 60-ї стрілецької дивізії?..

Нині уже з цілковитою на те підставою можна стверджувати: в історії науки ХХ сторіччя ця доля воістину унікальна. У її трагічному зламі проявилася суть влади, яку називаємо нині тоталітарною.

Надзвичайно талановитий юнак з гімназичною медаллю був позбавлений можливості здобути систематичну вищу освіту й так і залишався геніальним, але самоуком. Чому? Людина, яка зробила світового значення відкриття у наймодернішій галузі знань ХХ століття, головною справою свого життя змушена була займатися таємно, ховаючись під чужим ім'ям. Чому?

Не тільки загибель, але й життя цієї людини занурено в болісну таємницю. Часом усе ставало смертельно небезпечним, і він проходив немов по лезу бритви. Часом здавалося, що він зрісся шкірою зі своєю легендою, своїм двійником. Але це постійно гнітило його. А батьківщина підготувала йому роль вигнання.

Чому ж так жорстоко обійшлося з генієм життя?.. Так, споконвічна це проблема — «творець і влада», трагічна роль обставин, за яких він вимушений був жити, діяти і загинути невідомим.

Усе це вмістила доля уродженця Полтави Юрія Кондратюка. Саме це ім'я серед імен декількох десятків землян, що найбільше зробили для прориву людства в космос, золотом написано в США, в Аламагордо в залі слави Космічного музею НАСА. Ним названо у світовій науці й трасу, якою перша людина висадилася на Місяці, — «траса Кондратюка». А ще кратер на Місяці, на зворотному його боці. Навіть і тут він у вічній темряві...

Але справжнє ім'я було зовсім інше... У справдешньому житті цієї легендарної особистості багато чого дотепер покрито таємницями, загадками, неясностями. Та й сам він, щоб уціліти й заплутати сліди, створив їх чимало.

Люди старшого віку пам'ятають на екранах своїх телевізорів хвилюючу мить історії людства: найперший із землян американський астронавт Ніл Армстронг ступає на поверхню Місяця. І кадри: вируюча, захоплена Америка зустрічає з космосу своїх національних героїв. А вже президент Джон Кеннеді проголосив місячну програму національною метою — «як полірування національного престижу, що потьмянів після супутників і орбітальних польотів російських космонавтів» (газета «Нью-Йорк таймс»).

Поки світ захоплювався людськими слідами на місячній куряві, в Москві новина наробила справжній переполох. Коли ж один з авторів проєкту «Аполлон» зізнався, що їхній політ здійснено за ідеєю і «равликовою трасою», запозиченою з книжечки новосибірського механіка слеватора Юрія Кондратюка, переполох переріс у скандал. Оскільки в СРСР з тією ж метою готувався в глибокій таємниці свій місячний проєкт — ракета Н-1 Сергія Корольова.

КДБ відразу почало розслідування: хто допоміг Америці випередити Радянський Союз у космічному змаганні? Розслідування приведе в Україну, у стародавнє місто Полтаву, до старого гімназичного вчителя В. Оголевця. Коли йому пред'являть фотографію Ю. Кондратюка, він без вагань заявить: «Це ж наш гімназист — Сашко Шаргей!» Так і виявиться: на

ім'я отого механіка новосибірського елеватора, який в одну мить став знаменитим, претендують дві фотографії, дві біографії, дві людські долі.

Такий ось детективний сюжет повеліла розгадувати нам матінка-історія...

А Сашко Шаргей перший раз побував у в'язниці... ще в материнському лоні. Вчительку французької та географії з Києво-Подільської жіночої гімназії, дочку полковника, який служив у Київському інтендантстві, кинули до в'язниці за організацію антиурядової студентської демонстрації в Києві.

Мати походила зі стародавнього баронського роду фон Шліппенбахів. Пам'ятаєте в Пушкіна у «Полтаві»?

*Пальбой отбитые дружины,
Мешаясь, падают во прах.
Уходит Розен сквозь теснины,
Сдаётся пылкий Шлиппенбах.*

Це її, Людмили Львівни, предка полонив у Полтавській битві Петро I, і молодий шведський генерал за дворянський титул, еполети і маєтки в Курляндії перейшов на службу до російського самодержця. З Лук'янівської в'язниці, коли визначать вагітність, мати вийде з важким психічним захворюванням.

Батько, студент університету святого Володимира, рятує від переслідувань за ту саму демонстрацію, без кінця доучувався — то в Німеччині, у великокнязівській вищій школі в Дармштадті, то в Одесі, то в Петербурзі.

Сашка, сироту при живих батьках, у Полтаві, де він і народився 1897 року, виховують бабуня Катерина Кирилівна і нерідний дід, другий її чоловік Яким Микитович Даценко. У місті він людина відома — колишній земський лікар, а тепер йому надано чин статського радника, і він служить у казенній палаті, казначействі. Цими деталями біографії ми зобов'язані двоюрідному братові Шаргею Олександрові Володимировичу Даценку, колишньому викладачеві Військово-повітряної академії ім'я Жуковського. У кабінеті його квартири на проспекті Миру в Полтаві я побачив цілий музей пам'яті великого брата і навіть ласував домашнім тортом з квадратної, старої порцелянової тарілочки, яка належала Олександрові Шаргею.

Мати, хоч і переживе батька, вже ніколи не вийде з психіатричної лікарні. Батько ж, з категорії «вічних студентів», перед смертю вдруге візьме шлюб. Цивільний, бо церковний із безнадійно хворою дружиною не розірвано.

А справжній Юрій Кондратюк до космічних теорій не мав ані найменшого стосунку. Проте, сам того не відаючи, віддасть ім своє ім'я.

Усе, повідане світовій науці під ім'ям Юрія Кондратюка, насправді належало полтавському гімназисту Сашкові Шаргею.

У Полтаві було дві чоловічі гімназії. Перша — гуманітарного профілю. Але Сашко мав відмінні успіхи в точних науках. А їх посилено викладали в другій гімназії. Туди приймали здебільшого дітей дворян, а він — з міщан. Дід-барон до уваги не береться: мати змолоду порвала зі своїм аристократичним родом. Однак на вступних іспитах знання Сашка такі, що його прийняли одразу до третього класу. Він і закінчить курс блискуче: на весь його випуск два медалісти, один з них — він.

Але це буде видимим боком життя полтавського гімназиста, відлюдкуватого, неговірного, що вимахав під метр дев'яносто. Інший, справжній, буде покрито таємницею, немов зворотний бік Місяця.

Ще не почавши голитися, він заведе особливий зошит. У ньому таємно, щоб не набути репутації міського божевільного, зафіксує основи того, що пізніше стане проривом у новій науці ХХ століття — космонавтиці.

У Полтаві на Кінно-Ярмарковій площі за вокзалом славетний Уточкін дивував публіку демонстраційними польотами на дерев'яних ще етажерках, а гімназист Шаргей у думках уже відправляв у міжзор'яні простори власної конструкції термохімічну ракету.

Академік В.Уткін, який два десятиліття очолював ушлявлене ракетне КБ «Південне» у Дніпропетровську, скаже нам в інтерв'ю: «Юначі мрії були реальні. Він написав у своєму учнівському зошиті: «Тим, хто читатиме, щоб будувати». Розумієте? Він не сумнівався, що будуватимуть. Уже тоді знайшов і склад палива, і обчислив швидкість для подолання земного тяжіння».

Думку розвиває в нашій розмові нинішній генеральний конструктор КБ С.Конюхов: «Найважливіше досягнення Кондратюка — запропонована ним ракетна схема, що компонується за принципом тандема. Тобто ступені розташовано послідовно, один за одним. Пам'ятаєте ракету Р-7 Корольова? Це накетна схема. А після цього всі схеми ракет, розроблені й у КБ «Південне» і в США, мають послідовне розташування ступенів, тобто за схемою Кондратюка».

Наука знає випадки великих відкриттів у ранньому віці. Принципову схему відділення, а після відвідин Місяця й стикування посадочного модуля з «кораблем-маткою» Сашко Шаргей вигадав сімнадцятилітнім, у 1914 році. Що півстоліття по тому і здійснять американці.

Воістину загадкою є найважливіші осяяння юнака, що ввійшли до скарбниці космічної

думки людства. Він зробив їх самостійно, оригінальним шляхом, будучи тоді навіть не знайомий з працями Цюлковського та інших попередників.

У цей же час до обділеного долею юнака приходить перше кохання.

Віка, Вікторія... Чарівна з гордовитою поставою гімназистка, що жила у сусідньому дворі на Стрітенській, 4, була дочкою великого заводчика з Німеччини, який розгорнув у Полтаві власну справу.

Коли почалася революція, Гартмани доможуться від влади дозволу повернутися на батьківщину, в Ашафенбург, і Віка покличе коханого за собою: освіту можна продовжити і там. Навчався ж у Німеччині його батько? Сашко відмовиться. І цим, сам того не відаючи, обере свою долю...

У прощальному листі вона залишить для історії повний розпачу рядок: *«Невже між нами, любий Сашенько, усе-усе кінчено?!»*.

На його столі, хоч де б він жив, завжди стояла фотографія дівчини в білій блузці. То була вона — Віка Гартман. Цю фотокартку багато хто бачив у нього за два роки до смерті, у переддень Другої світової.

Він обрав Санкт-Петербург. З Полтави в політехнічний інститут імператора Петра Великого він вирушає з прощальним поцілунком Віки на щоці, срібною медаллю за гімназичні успіхи та — із заповітним космічним зошитом.

1916 рік. У розпалі Перша світова війна. Як студентові йому належить відстрочка від мобілізації до закінчення навчання. І прохання про неї направлено до Полтави. (Документи на цей предмет знайшов 1970 року в архіві відомий журналіст Микола Сорока).

Генії не потрібні жодній владі — незручні, непокірливі. Владі потрібні не зірки, а зірочки на погонах. З повільних полтавських канцелярій відстрочка спізниться лише на декілька днів. Але студента Шаргея вже встигнуть мобілізувати. Замість вищої математики осягає «науку» в унтерів — у прискореній школі підготовки прапорщиків.

Перед відправленням на фронт у квартирі мачухи на Чотирнадцятій лінії Василівського острова майбутній офіцер ночами терміново доповнює свої заповітні космічні зошити. У Полтаві в розробках космічної енергетики він зупинився на початкових етапах. У Пітері поглиблює: біля космічного апарата розгортаються тонкостінні дзеркала з приймачами концентрованого сонячного тепла, вони розжарюються, і вода розкладається на кисень і водень — от вам і паливо. Обчислює приблизну оцінку сили сонячного світла, пропонує способи одержання однорідної суміші в камері згоряння.

У похідному ранці він повезе із собою в діючу армію не маршальський жезл — чотири шкільні зошити, зшиті докупил грубими чоловічими стібками. 104 сторінки, про які колись ще довідається людство. Дотепер не можу забути хвилювання, з яким п'ять років тому в Москві я тримав у руках ці зошити Кондратюка, добуті з опечатаного сейфа.

Але світова історія, в яку він збирався втрутитися молодим, гострим розумом, спершу грубо, нещадно втрутиться в його долю.

На Закавказькому фронті за Карсом теоретик космонавтики стає командиром кулеметного взводу. І на все життя, що залишилося, зненавидить армію та війну.

Країну тим часом охопила громадянська війна та революція. Світ навколо спершу затріщав, а потім розколовся на «білих» і «червоних», став ворожий, злий, кровожерливий. Розвалюється фронт, і прапорщика Шаргея демобілізують.

Однак по дорозі додому, у Полтаву, на кубанській станції:

— Панове офіцери!..

У комендатурі гамлетівське «бути чи не бути?» однозначне, немов рушничний постріл: або до генерала Корнілова, в офіцерський полк, або... Для наочності пересмикнули затвором гвинтівки.

Пізніше в Києві мобілізують удруге. І теж насильно. До Денікіна. Білогвардієць з примусу, пацифіст за переконаннями, обидва рази Шаргей втікає. Але для нової влади він усе одно класовий ворог, золотопогонник, денікінський офіцер. Відтепер і назавжди.

Вікна їхнього флігелька на Стрітенській навхрест забито дошками. Бабуся Катерина Кирилівна померла два роки тому. Дід Яким важко занедужав і подався в село, до сестри, помирати. Удома залишатися небезпечно: у Полтаві німці.

Він довго переховується. Хліб насущний добуває на найчорніших роботах — мастильніком і зчіплювачем вагонів на станціях, лудильником кухонного посуду, пиляє дрова, розвантажує вагони. Доля закидає його в невеличке містечко Мала Виска. Він найметься кочегарити на місцевий цукровий завод. Кому стукне в голову в замурзаному казаняреві шукати «іхне благородіє»?.. За одним з майбутніх батьків космонавтики закріплять казан № 16 фірми «Ферберн». У денні зміни, рятуючись від голоду, він пристосувався ловити сильцями для їжі горобців. Про його бідність дуже похилого віку місцева жителька Варвара Шпак, яка бачила Кондратюка дівчиськом, устигла повідати нам перед смертю:

— Він дуже бідний був. Ходив в одному чоботі й в одному черевіку. Бувало, йде, йде —

витагне книжечку, щось черкне і знову в кишеню. І сам до себе балакає. Хтось говорив мені, що він не такий, як треба...

Утім, занурений в інший світ, Кондратюк ніколи не звертав уваги на побут, на злидні, немов їх не існувало. Ночами, ховаючись від чужих поглядів у льосі, на основі давніх зошитів він пише рукопис, де конкретизує свої ідеї. От скафандр, лежаче положення космонавта перед стартом, щоб легше переносити перевантаження... Камери згорання із шаховим розташуванням окислювача і палива... Система управління ракетою — за допомогою гіроскопа...

Саме цьому рукопису, написаному вночі пальцями, що не відмивалися від машинної олії, й судилося потрапити в Бібліотеку Конгресу США, відтіля — у проект «Аполлон» і відкрити людству шлях на Місяць.

Але йому самому шлях до вищої освіти в країні більшовиків, зрозуміло, закритий. І він вирішує нелегально перейти кордон. Щоб продовжити освіту в Німеччині. Там є далекі родичі по лінії бабусі, допоможуть попервах. Та й Віка там...

Безпаспортного бурлаку затримують біля самого польського кордону. Перший у житті паспорт він одержить тільки в тридцять восьмому, і дуже його цінуватиме: «За паспорт можна і руку віддати». Попорпавшись у злидарській торбі, махнуть рукою, — що візьмеш з дивакуватого брудного обшарпанця? І стапом до Києва, нехай там розбираються.

Але в київському ДОПРі його надовго не затримають. Не тому, що влада стала добріша. Тюрмники помітили: він занеджує. І виставили утришия під розписку — прибути до місяця проживання. Через чотири місяці мандрівок у Малу Виску він не привезе нічого, крім тифу і марення.

Виходжувала його Ольга Лашинська. У безпам'ятстві він освідчуватиметься їй у коханні. Він давно закоханий в Ольгу, безнадійно, без взаємності. Вона ж обрала іншого. Сімейне життя в них не склалося, Ольга повернулася до старого батька в Малу Виску. З туберкульозом і крихітною донею на руках.

Ночами Юрій, Лідоччин хрещений, приймав на себе всі турботи. Бігав від маляти то до хворої, то столу, де розкладено космічний рукопис. Дівчинка кликала Кондратюка татом. Із тисячами юних рабів гітлерівці вивезуть її на каторжні роботи до рейху.

Через піввіку Лідія Блек — професор у США, на Алясці. У листі до нас вона згадує, як у 33-му Кондратюк рятував їх від голодної смерті, тягав судки зі своїм обідом з академічної їдальні, пізніше купував путівки на море.

«Останню суму грошей від Юри ми одержали буквально перед тим, як німці захопили

Київ. Коли мама вмирала, вона багато про нього згадувала».

Після тифу він ледь вижив. Пізніше у стосунках з жінками Кондратюк ухвалить для себе правило: він не повинний заводити сім'ю, щоб не наражати на небезпеку іншу людину. Він чітко розуміє: в нього немає іншого виходу, як зникнути.

Через вірну людину мачуха, Карсеєва, передає йому з Києва томик Шіллера. Між сторінок з віршами вкладено метрику Волинської духовної консисторії — на ім'я якогось Георгія Васильовича Кондратюка, який народився в Луцьку 8 вересня 1900 року. Щоб забезпечити пасинка від червоного терору (а заодно й себе з дочкою, Сашковою зведеною сестрою Ніною Шаргей), вона умовила його змінити прізвище, дату народження, прийняти на себе чужу біографію. Немов надягти життя іншої людини.

Але легенду вона підготує погано. Про отого Кондратюка Шаргей так нічого до пуття і не довідається, крім скупко записаного до метрики. В анкетах він навіть не називатиме імен: «батько — чиновник, мати — вчителька». Хоча насправді не мати, Марія Антонівна, у дівочтві Андрійчук, була вчителькою, а саме батько, Василь Львович. Після вчительської семінарії в Острозі він піввіку викладав у Романівському народному училищі на Волині.

Іх молодшенького, Юрка, до колеги Павла Галагана на Фундуклеївську у Київ привезуть з Волині дві відомі в нашій історії людини — майбутній поет-неокласик Микола Зеров, який загине на Соловках, і майбутній академік математики Михайло Кравчук, який загине на Колімі. Колегию в пам'ять сина Павла, котрий помер у 16 років, заснував меценат і таємний радник Григорій Галаган — з метою готувати молодих здібних людей, які не мають коштів, до вступу в університет святого Володимира. У 19-му році справжній, луцький, Кондратюк і вступить туди на юрфак. Однак до занять так і не приступить — заразиться туберкульозом. І 1 березня 1921 року помре від сухот.

Бог з нею, з легендою. Головного досягнуто. На запитання в анкеті: «Чи служили в армії Колчака й інших білих арміях?» він зможе сміливо відповісти: «Ні»!

Коли після польоту американців КДБ заведе свою «справу», до Карсевої інкогніто придуть два співробітники. Але жінка, смертельно хвора на рак, слово в слово повторить луцьку легенду пасинка. І дочці заповість зберігати сімейну таємницю. Тільки перед самою смертю після дворічних умовлянь Ніна Шаргей 1977 року дасть письмові показання комісії ЦК КПУ під керівництвом віце-президента Академії наук Г.Писаренка:

«Тепер я зважилася розповісти усе, що знаю,

тому що в наукових (?! — І.М.) організаціях виявлено великий інтерес до біографії брата і навколо зміни прізвища виникає чимало кривотлумачень. Я гадаю, що причиною зміни прізвища братом А.Г. Шаргеєм було бажання уникнути серйозних наслідків, пов'язаних з його службою в Білій армії».

Як же чужа метрика потрапила до них? Ніна навчалася в київській школі №50 у Комерційному провулку. Тут же викладав брат справжнього, померлого від сухот Ю. Кондратюка. У вчительській 80 років тому і відбулася довірча розмова. Вчителька цієї школи В.Точапська, яка багато років дружила з Каресвою, сказала Володимирові Васильовичу Кондратюку:

— Вашого брата не повернути, але його паперами можна врятувати молоду талановиту людину. І ваш брат немов продовжить жити, втілюючись у нього.

І в жовтні 1921 року Олександр Гнатович Шаргей зникає з цього світу. У військкоматі денікінський прапорщик стає на військовий облік як «рядовий ненавчений» Кондратюк.

У цьому сповненому тасмниць житті існують й інші версії. Нібито папери потрапили до Шаргея ще під час втечі від Денікіна, коли випадковою кулею був убитий його однополчанин Кондратюк, який тікав разом із ним. Чи так це?..

На Алтаї і нині живе старий, який стверджує, що він син Кондратюка, і справді подібний до портретів, що збереглися. Тоді, виходить, Кондратюк-Шаргей побував тут ще в 20-му? Якщо це так, перевертається вся офіційно утверджена біографія цієї загадкової людини.

У Західному Сибіру, як прийнято вважати, псевдо-Кондратюк з'являється значно пізніше, у 27-му. Після зміни прізвища йому необхідно сховатися подалі від місць, де знають його справжнє.

Надісланий до Москви космічний рукопис безвісного механіка з елеватора одержав блискучу рецензію найбільшого авторитету в цій царині професора Ветчинкіна як нове, виняткове слово у світовій науці про космонавтику.

Але після двох років тяганини державне видавництво відмовляється опублікувати це «найповніше з усіх, що писалися, дослідження» за казенний кошт. Радянські бюрократи не зрозуміли, що тримають у руках щось таке... І тоді книгу свого життя він вирішує видати сам. А гроші? На видання він заробить винаходами в елеваторній справі.

У друкарні Сибкрайспілки старі метранпажі звикли вже, що цей скуйовджений бородатий дивак у несусвітньому двірницькому кожусі кожного божого дня сидить у них допізна. Жу-

ючи скоринку хліба, робить все одночасно — тримає коректуру, править, дописує текст на коліні. У заштатній друкарні немає шрифту з математичними символами? Він купує його за свої і тугіше затягує ремінь.

Непоказному корцеві — ковшу для транспортера вертикального підйому зерна — Америка зобов'язана місячною трасою, а світова наука — тим, що прозріння Шаргея усе-таки ввійшли в її обіг. Тому що премією за цей «корець Кондратюка» він остаточно розрахувався з боргами за видання великої своєї, хоч і в сотню сторінок, космічної книжки.

До нього в Сибіру елеватори будували за заморськими проектами. За них убога країна, що приступила до індустріалізації, платить золотом. Але й канадці, й американці передбачають будувати з якісних пилотеріалів. А де їх узяти, коли прості цвяхи в дефіциті?!

Новатор у усьому, хоч до чого б доторкнувся, Кондратюк проектує за принципом «російської ізби» і буде без єдиного цвяха найбільший у світі дерев'яний елеватор на 10 тисяч тонн зерна, що прослужив людям більш як півстоліття. Він стояв би і досі, якби його не спалили бомжі.

Безвісного механіка з «Сибхлібобуду», який сколихнув московські наукові кола зухвалою книжкою про космонавтику, шукають відомі вчені, хто починав нову справу — ракетопланування. Але дарма стукається листоноша в брусований будиночок на вулиці Державіна, 7, де Кондратюк знімав кімнатку з тапчаном. Режимові запроглось і цієї, геніальної голови.

З ордером на арешт за №895 «чорний ворон», локомотив сталінської історії, уже доставив його у внутрішню в'язницю ОГПУ. Новаторство обернеться двома томами кримінальної справи. Обвинувачення Новосибірського ОГПУ стандартне: шкідництво. Стаття 58-7.

«**Боли**ть голова. Казенного дотепер нічого не їм, дають три рази окріп, 200 гр. хліба і чашку супу. Перші дні сидів в одиночці без прогулянок, потім перевели до іншої камери в 3 ліжка для чотирьох, і перший час я спав на підлозі. Тепер улаштувався краще, якщо не зважати на мільйон клопів, з якими борюся, проте нічого вдіяти не можу... Прогулянка в день 15 хвилин, а решта часу в залізній клітці, задушливій та жахливій, з постійним наглядом».

Це з перехопленої охороною записки, адресованої дружині подільником Кондратюка, районним інженсром Горчаковим. Кондратюку ж писати на волю немає кому, немає від кого чекати передач. Тільки тим його тюремне життя-буття від горчаковського і відрізнялося. Щоночі — багатогодинні допити.

«Допит починався в 11 годин вечора і закінчувався о 6-й ранку. Кілька днів було, коли викликали і вдень, і вночі, тоді допікало до живого. Знуцанню немає кінця».

Копали широко — під москвичів, під союзне правління «Хлібобуду», під центральний апарат. Продукт хворобливого мозку «опера» Кузнєцова — «схема контрреволюційної організації», де від Москви наприкінці ланцюжка чомусь «пом. районного інженера Кондратюк». Ах, будував без цвяхів? Це щоб швидше розвалився соціалізм!

Почесного чекіста Заковського, який візував змайстровану опером Кузнєцовим нісенітницю, пізніше розстріляють, чекістською мовою — «пустять у розхід». А Кондратюкові стануть заганяти голки під нігті. З камери він вийде без одинадцяти зубів, але сфабрикованих обвинувачень не підпише. Вирок колегії ОГПУ позасудовий: три роки концтаборів. Пощастило, що чекісти не докопалися до зміни прізвища і білогвардійського минулого...

За таких трагічних обставин у гіркій цій історії спливає ще одне жіноче ім'я. І теж Ольга. Ольга Горчакова — дружина його подільника з вигаданого шкідництва. Їх об'єднують багаторічні симпатії. Кондратюк якимось навіть пропонував їй залишити чоловіка. Саме до неї, до Ольги, він заскочить попроситися в останню годину перед відправленням на фронт. Після виroku Ольга кинеється до Москви — рятувати і чоловіка, і Юрича, як ласкаво кликала вона Кондратюка. І доможеться, що концтабір їм замінять так званою шашкою.

Поголений «під нуль» тюремним перукарем, Кондратюк надриватиметься, працюючи на першу сталінську п'ятирічку — за ґратами, в проектному бюро ОГПУ №14. Поруч з інженерами, ув'язненими за «шахтинською справою», за «справою Промпартії» та іншими «шкідницькими» підступами.

У «шарашці», довідавшись якимось чином про конкурс і не володіючи щонайменшим досвідом в оголошеній галузі, ув'язнений Кондратюк лише за два місяці виконає на конкурс незвичний ескізний проект.

З Москви до Новосибірська з приводу нього дійде тільки один лист. Оскільки урядовий, спецпоштою. Небаченим проектом ув'язненого Кондратюка, що переміг на конкурсі два спеціалізованих наукових інститути, зацікавився особисто нарком важкої промисловості СРСР Серго Орджонікідзе. Він пророкував велике майбутнє вітроенергетиці і викликав Кондратюка для бесіди в Москву. Пізніше Серго доможеться, здавалося б, неможливого:

«Виписка із засідання Колегії ОГПУ від 27 квітня 1933 р. КОНДРАТЮКА Юрія Васильовича — ДОСТРОКОВО ЗВІЛЬНИТИ з прикріпленням для роботи до Наркомтяжпрому з використанням у м. Харкові».

Проїздом із ув'язнення до тодішньої столиці України Харкова, куди направили його в Інститут променергетики для складання робочого проекту, Кондратюк побував у Москві. І тут відбулася знаменна зустріч, що могла перевернути все його життя. Та й, мабуть, історія радянської космонавтики могла б бути інакшою...

Сергій Павлович Корольов, керівник ГРДа, коліски радянської космонавтики, запропонував авторові гучної космічної книги посісти вакантне місце головного теоретика. Того року злетіла найперша гірдівська ракета «09», і відкривалися перспективи великої праці.

Але коли зав. відділом кадрів Радашкевич поклав перед ним товстезну анкету... Кондратюк з тугою дивився у вікно. Людину просвічували в ній до десятого коліна. ГРД став уже установою суто закритою, підпорядкованою військовим, і подібні зустрічі відбувалися не на Садовому кільці по Садово-Спаській, 19, де розташувався засекречений напівпідвал. Для них надали легальне приміщення на Іллінці, у будинку, де розміщався Тсоавіахім. А звідси за вікном у всій своїй незнищенності красувалася Луб'янка.

І Кондратюк миттєво збагнув: цього разу особисти докопаються до його минулого. І — на подив москвичів — відмовився. Відмовився від самого себе. Від мрії, що поглинула з дитинства до кінця. Від можливості робити, нарешті, легально справу всього свого життя...

То були воістину світового значення відкриття інженера-самоука в альтернативному джерелі енергії. Потужність у 12 тисяч кіловат, закладена в його проекті, — такого не вміли ні Америка, ні Німеччина, де реальні проекти не перевищували сотню кіловатів. І тепер, дві третини століття потому, подібної вітростанції у світі немає. 165-метрову щоглу для Кримської ВЕС, що оберталася в напрямку вітру, Кондратюк збирався побудувати із залізобетону. Такого у світі також ще не робили.

Через багато років у Москві поставлять знамениту Останкінську телевежу з залізобетону. За її створення Миколу Нікітіна увінчають найвищою тоді премією — Ленінською. Давній співробітник Кондратюка, він не стане приховувати, що для свого лауреатського проекту використав ідеї і розрахунки айпетрінського проекту Кондратюка.

«Юрій Васильович був найталановитішим інженером, якого мені довелося зустріти за все моє життя».

Харків будувався. Але новоспечений науковий керівник вітросекції Б Інституту променергетики, підібгавши довгі ноги, ночує в конторі, на письмовому столі. Як і раніше — і вже до кінця днів — у нього не буде ні своєї квартири, ні кімнатки в комуналці. Начебто він вічний квартирант на планеті Земля...

Старі співробітники згадують: на вигляд Кондратюк був значно старшим від своїх офіційних тридцяти трьох. Сива борода, сива, вічно скуйовджена шевелюра — від звички, роздумуючи, куйовдити волосся логарифмічною лінійкою, пронизливий погляд. Жартували: жоден артист не загримувався б краще під Дон-Кіхота. Його можна було б прийняти за середньовічного фанатика, якби не постійні веселі іскорки в очах, жарти-примовки. Особливо одна, улюблена: «Кому татор, а кому — лятор»...

На «недоука» без закінченої навіть гімназичної освіти (згідно з легендою в анкеті він указав: «7 1/2 класів») ополчилася вся академічна еліта. В інституті свій проект А, інженера Александровського, він також пройшов конкурс. Але потужність у кілька разів нижча, ніж у Кондратюка. Проте шеф інституту, академік Проскура, великий авторитет в аеродинаміці, природно, підтримує своїх. І всіляко нападає на варіант Кондратюка.

Але він вистоїть, виграє інтелектуальний бій з академіком! Будівництво не баченої досі ВЕС почалося.

У Криму, на плато Бедене-Кир над Ялтою (1324 метри над рівнем моря), і донині збереглася «склянка» — фундамент могутньої вітроелектростанції, два вісімдесятиметрових вітроколеса якої повинні були виловлювати дармові кіловати з приморського повітря.

Але в кривавій веремії, що розігралася в країні в тридцять сьомому, застрелився, чи то застрелений, нарком Орджонікідзе. І відразу недруги звинуватили Кондратюка в гігантоманії, авантюризмі. Будівництво на Ай-Петрі закрили, а самого винахідника відкликали в Москву. І, наче на кару чи глум, доручили проектувати крихітні вітровигуни для колгоспних тваринницьких ферм. А він же готовий був відкрити світові нову сторінку...

Щоб врятувати його для науки, професор Ветчинкін з групою відомих учених клопотатимуться про присвоєння Кондратюкові honoris causa ступеня доктора технічних наук. ВАК зажадає характеристику, і молодший брат наркома Цюрупи, що заправляв трестом «Теплоенергобуд» укупі з парторгом Барановим настрочать щось таке, що змахе більше на донос:

«Ми не знаємо ніяких його наукових заслуг, що заслуговують такого високого ступеня... У громадському житті тресту участі не брав. Політичне обличчя не виявлене».

21 червня 1941-го самотою він востаннє відзначив свій день народження: сорок чотири. А вранці 6 липня в гуркоті перших тижнів війни Кондратюк іде в народне ополчення. Не домагався броні, не ховався від мобілізації — пішов добровольцем. На ту війну першовідкривач місячної траси пішов простим телефоністом. І в одному з боїв зник у снігах під Москвою назавжди. Складається враження, що, укрив зацькований, посивілий до сорока років, як лунь, він шукав смерті.

У підмосковних Хімках, у маленькій квартирі, забитій книжками, зі слів її господаря Бориса Івановича Романенка записую спогад про той день:

«Одержали зарплату і поїхали на Смоленську площу. Там у школі був збірний пункт полку ополчення Київського району. В одній черзі і Кондратюк, і я. Його записали на літеру «К», мене на літеру «Р», у нього номер за списком 29-й, у мене 34-й. Нічого нам не видавали — ні обмундирування, ні зброї, ні харчів. Нічого! Вишикували в колону по чотири і... Спершу по Можайському шосе, потім по Мінському. Проїшли Перхушково, стали формуватися. Йшли чотириста кілометрів у район міста Кірова Калужської області».

Романенкові далеко за вісімдесят. Під оруду Кондратюка потрапив після фізмату перед війною. Книжкою «Завоювання міжпланетних просторів» зачитувався ще з 30-го року, але й не підозрював, що його начальник і той, космічний, Кондратюк — та сама особа. Ставши біографом Кондратюка, багато років присвятив розслідуванню його фронтвої долі.

Тривалий час вважалося, що рядовий Кондратюк пропав безвісти в першому ж бою, коли Гітлер почав здійснювати операцію «Тайфун», наступ на Москву. Дату 3 жовтня 1941 р. і було зафіксовано в багатьох джерелах.

Але в 1988 р. невтомний шукач Романенко знаходить дві його листівки з фронту до ще однієї улюбленої жінки, Галини Плетньової. Одну датовано 5 грудня, а другу — 2 січня вже 1942 р.! Виходить, він ще живий?! Опісля в архіві Міністерства оборони він відшукав «Роздавальну відомість грошового утримання за січень», де є власноручний — він його прекрасно знав — підпис командира відділення зв'язку Ю.Кондратюка. Так до років цього загадкового життя було додано ще і січень 42-го.

У 1990 р. Романенко чудом знайшов підлеглого Кондратюка, а тепер полковника у відставці Сергія Кириловича Дергунова. Його свідчення додало ще кілька тижнів життя Кондратюка. Дергунов бачив його до 22 лютого, коли був поранений. Наприкінці лютого в медсанбат потрапив ще один поранений зв'язківець. Він і повідомив Дергунову: Кон-

дратюк убитий у боях. Офіційно — пропав безвісти.

Коли КДБ почне дошукуватися до його справжньої долі, навіть ця, загадкова його загибель породить силу кривотлумачень, версій. Аж до такої: Кондратюк залишився живий, і це ніхто інший, як... Вернер фон Браун, творець ФАУ, зброї відплати Адольфа Гітлера. У крайньому випадку, його співробітник.

Ще версія: набитий якимись таємничими рукописами жовтий складаний портфель, з яким він ніколи не розлучався, підібрали на полі бою поруч убитого Кондратюка і передали в Абвер.

Навіть журнал «Лайф», який визнав, що американська програма ЛОР (Лунер орбіт рандеву) не що інше, як «місячна траса Кондратюка», додав у міфотворчість: *«Його мрії*

наткнулися на скептичні вуха. Радянський уряд ігнорував його, і Кондратюк помер 1952 року».

Версії перевірялися КДБ одна за одною. Рокками. А тим часом творчу спадщину генія було сховано від власного народу, а цензура багато років викреслювала навіть згадку про його ім'я.

І все-таки настане зоряна година, триумф його бунтівної думки, коли перший з землян ступить на курну поверхню вічного супутника Землі. А полтавський гімназист Олександр Шаргей мріяв, що тією людиною буде саме він, і все життя серйозно готувався до польоту...

Передрук з газети «Дзеркало тижня»
від 23 лютого 2002 р.